

УДК 343.132:343.541

Симоненко Наталія Олександрівна –
здобувач кафедри кримінально-
правових дисциплін факультету № 2
Національної академії внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ВІДНОСНО НЕРОЗКРИТИХ ЗГВАЛТУВАНЬ

Розглянуто процесуальний порядок зупинення досудового розслідування згвалтувань минулих років та оголошення підозрюваної особи в розшук. Визначено слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, які слід проводити під час розслідування зазначеного кримінального провадження.

Ключові слова: згвалтування; розслідування; кримінальне провадження; слідчий; спеціальні підрозділи; слідчі (розшукові) дії; негласні слідчі (розшукові) дії.

Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, головним завданням кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення для того, щоб кожний, хто його вчинив, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини [1]. Важливо, щоб жоден злочин не залишився безкарним, але інколи виконання цього завдання стає нездійсненним. Такі випадки передбачені в ст. 280 КПК України. Найбільш поширеним є переховування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Унаслідок цього слідчий виносить постанову про зупинення досудового розслідування і передусім проводить дії щодо встановлення місцезнаходження підозрюваного.

Проблема зупинення досудового розслідування з підстави переховування підозрюваного від органів слідства є актуальною. Незважаючи на низку наукових досліджень у цьому контексті, вона залишається нагальною, адже ніхто з науковців не досліджував діяльність слідчого щодо встановлення місцезнаходження підозрюваної особи під час досудового розслідування зґвалтування минулих років.

Метою статті є розробка науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення методичного регулювання діяльності слідчого щодо встановлення місцезнаходження підозрюваної особи.

Згідно з даними офіційної статистики, у 2013 р. досудове розслідування було зупинено щодо 11 зґвалтувань, у зв'язку з невстановленням місцезнаходження підозрюваного – 8; у 2014 р. досудове розслідування було зупинено щодо 14 зґвалтувань, а через невстановлення місцезнаходження підозрюваного – 13; протягом першого півріччя 2015 р. досудове розслідування було зупинено щодо 5 зґвалтувань (усі у зв'язку з невстановленням місцезнаходження підозрюваного). Отже, здебільшого підставою для зупинення досудового розслідування є невідоме місцезнаходження підозрюваного, що й зумовлює актуальність цієї проблеми.

Питання зупинення досудового розслідування з причин невстановлення місцезнаходження підозрюваного досліджували такі науковці: О. І. Галаган, А. В. Дунаєва, О. В. Захарченко, О. В. Керевич, І. С. Кривонос, О. В. Лисенко, Є. В. Расчотов, М. Г. Решняк, О. С. Степанов та ін.

Інститут зупинення досудового розслідування передбачено главою 23 КПК України. Водночас існують різні позиції вчених щодо положень цих норм. Так, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Г. Яновська стверджують, що зупинення досудового розслідування є зумовленою об'єктивними обставинами змушеною перервою в кримінальному провадженні [2, с. 99]. Натомість В. М. Биков і В. Д. Ломовський визначають зупинення досудового розслідування як встановлену кримінальним процесуальним законом особливу, виняткову процесуальну форму, що застосовується відносно порівняно незначної кількості

кримінальних проваджень і лише тоді, коли відсутній основний учасник кримінального провадження (підозрюваний) або не встановлено особу, яку притягують до відповідальності як підозрюваного. На думку цих учених, зупинення досудового розслідування полягає у винесенні особою, котра здійснює провадження за кримінальним правопорушенням, за визначених законом умов постанови про зупинення досудового розслідування, а також у наступному вжитті заходів із розкриття кримінального правопорушення, розшуку підозрюваного, відновлення досудового розслідування або його зупинення в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством [3, с. 10].

Отже, зупинення досудового розслідування – це тимчасова, спричинена певними підставами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством, перерва в досудовому розслідуванні кримінального провадження. Перелік таких підстав визначено у ст. 280 КПК України. Однією з підстав зупинення досудового розслідування згвалтування і є переховування підозрюваного від органів слідства й суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та неможливість установити його місцезнаходження (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України). Відповідно до чинного КПК України, до зупинення досудового розслідування слідчий повинен провести всі можливі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, оскільки після його зупинення проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, що спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 2, 5 ст. 280 КПК України). Отже, перед зупиненням досудового розслідування згвалтувань минулих років слідчий повинен провести такі слідчі (розшукові) дії: огляд місця події, допит потерпілої особи, допит імовірних свідків, а за можливості – допит підозрюваної особи. Якщо ж місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, відповідно до ст. 281 КПК України, оголошує його в розшук. Водночас перед тим, як оголосити в розшук підозрювану особу, слідчий, відповідно до ст. 276–279 КПК України, зобов'язаний скласти та здійснити повідомлення про підозру, а також зібрати докази, які підтверджують, що підозрювана особа переховується

від органів слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності або її місцезнаходження невідоме.

І. С. Кривонос переконує, що перед тим, як оголосити розшук підозрюваного, слідчий повинен зібрати докази про вчинення правопорушення цією особою, винести стосовно неї повідомлення про підозру (відповідно до ст. 276–279 КПК України), а також зібрати докази, які свідчать про те, що підозрюваний переховується від слідства або місце його перебування невідоме. Доказами ухилення особи від слідства можуть бути: підтвердження інформації про отримання повістки про виклик (ст. 133 КПК України), постанова про привід підозрюваного та результати її виконання (ст. 140–143 КПК України), інші докази – довідки з місця роботи або навчання, паспортної служби про зміну реєстрації, отримання закордонного паспорта, закладів охорони здоров'я щодо можливості перебування підозрюваного на лікуванні тощо [4, с. 170].

Так, О. В. Лисенко стверджує, що слідчий передусім має зібрати інформацію про те, що особа фактично переховується від органів досудового розслідування або місцеперебування її не встановлено. Про ці обставини можуть свідчити такі фактори: особа не з'являється за викликами до органів досудового розслідування; не перебуває за місцем реєстрації чи фактичного проживання; не з'являється за місцем роботи (навчання, лікування тощо); відсутність інформації про надходження особи до травматологічних пунктів, моргів; відсутність її на стаціонарному лікуванні в лікувальних закладах; відсутність особи за місцем проживання сім'ї, батьків, друзів тощо. Перевірці також підлягають дані про осіб: щодо яких застосовано адміністративний арешт; затриманих на підставі положень ст. 207–213 КПК України; відносно яких вжито запобіжні заходи відповідно до ст. 176–206 КПК України; яких поміщено до дитячого приймального-розподільника; призваних для проходження військової служби чи військових зборів тощо. До того ж, необхідно перевіряти дані прикордонної служби щодо перетину конкретною особою державного кордону України. Таку інформацію може бути отримано під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих

(розшукових) дій або шляхом виконання окремих доручень слідчого, надсилання запитів до відповідних установ [5, с. 192].

Так, О. К. Черкасова зазначає, що відсутність інформації щодо місця перебування підозрюваного можна констатувати й тоді, коли він не з'являється на виклики слідчого, перевірено всі відомі місця його можливої появи в певному населеному пункті (квартири знайомих і родичів, морги, лікарні тощо), коли таку роботу проведено в масштабах області або навіть усієї країни, однак позитивних результатів не отримано [6, с. 13]. Саме тоді в межах виконання завдання кримінального провадження слідчий вносить постанову про оголошення особи-гвалтівника в розшук, а також постанову про зупинення досудового розслідування згвалтування минулих років.

На нашу думку, обов'язковість винесення двох постанов (про оголошення особи в розшук та про зупинення досудового розслідування) є нерациональною. Для економії часу та ресурсів ці дві постанови варто об'єднати, оскільки наявні в них відомості дублюються (назва кримінального провадження, обставини кримінального правопорушення та його правова кваліфікація, відомості про підозрюваного, його зв'язки та місця можливого перебування, обраний запобіжний захід). Таким чином, доцільно виносити одну постанову про зупинення досудового розслідування, у якій зазначати його підставу.

Після зупинення досудового розслідування слідчому забороняється проводити слідчі дії, крім тих, що передбачають встановлення місця перебування підозрюваного. Водночас стосовно того, хто має здійснювати фактичний розшук, позиції науковців різняться.

Відповідно до чинного законодавства, оперативно-розшукові заходи щодо встановлення місцезнаходження підозрюваної особи може здійснювати як слідчий, так і оперативні підрозділи, яким він це доручив (ч. 3 ст. 281 КПК України). І. А. Малютін уважає, що, з огляду на значний обсяг роботи працівників слідчого апарату, недостатнє матеріально-технічне забезпечення (транспорт, зв'язок тощо), відсутність системи матеріального заохочення за результатами розшукової роботи, слідчий має давати відповідне розпорядження

співробітникам оперативних підрозділів [7, с. 28]. Проте, згідно з переконаннями Т. В. Авер'янової, Р. С. Белкіна та Ю. Г. Корухова, розшукові заходи слідчий може здійснювати як під час досудового розслідування, так і після його зупинення. Вони також акцентують увагу на тому, що засоби, які використовуються під час проведення розшукових заходів, можуть бути тільки процесуальними або організаційно-технічними [8, с. 482]. Водночас А. А. Закатов стверджує, що діяльність слідчого стосовно розшуку осіб може проводитися лише в комплексі з оперативно-розшуковими заходами, які здійснюють оперативні підрозділи [9, с. 79]. О. В. Лисенко цілком слушно зазначає, що доручення слідчим проведення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, оперативним підрозділам органів внутрішніх справ є найбільш ефективним та самостійним напрямом їх діяльності, адже здебільшого на практиці розшук здійснюється оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, оскільки в їх структурі є спеціальні підрозділи, які, використовуючи можливості оперативно-розшукової діяльності та конфіденційного співробітництва, здійснюють такий пошук [5, с. 193].

Отже, слідчий має проводити розшук підозрюваного в згвалтуванні в разі, якщо в нього є ймовірна інформація про його місцеперебування і він не витратить на це багато часу. Проте коли місцезнаходження підозрюваного невідоме слідчому, тоді оперативно-розшукові заходи повинні проводити співробітники спеціальних підрозділів за дорученням слідчого.

Г. Г. Зуйков та О. Р. Ратинов зазначають, що діяльність слідчого в межах відновлених проваджень у зв'язку з невиявленням винної особи має розшуковий характер і здійснюється завдяки розшуковими заходам, що проводяться ним особисто або співробітниками ОВС оперативних заходів. Формами такої діяльності є: взаємне інформування слідчого й оперативників про відомості, що надходять, їх спільне обговорення; повторні інформування про злочин сусідніх і віддалених слідчих та оперативних апаратів; додаткове повідомлення даних про прикмети злочинця й речей, які розшукують; інформування про нерозкритий злочин

оперативників в установах виконання покарань; перевірка місць легального збереження та можливої реалізації задля виявлення майна, яке розшукують; звертання до громадськості за сприянням у виявленні свідків і причетних до злочину осіб; вивчення вже вчинених і нових злочинів; перевірка обвинувачених у межах розслідуваних справ на причетність до нерозкритого злочину; проведення оперативних заходів щодо розшуку злочинця в тому середовищі, де він може перебувати; повторна перевірка наявних слідів за всіма видами обліків; повторний огляд раніше отриманих даних проведенням дублюючих заходів [10, с. 466].

Б. Н. Коврижних, наводячи досить стислий перелік таких заходів, зауважує, що до них належать різні запити й перевірки слідчого; установлення інформації; витребування матеріалів, документів, які містять необхідні дані; доручення та вказівки оперативним підрозділам про проведення розшукових дій [11, с. 10]. Н. В. Жогін, відповідно, констатує можливість проведення перевірок осіб різних контингентів; вивчення проваджень про однорідні злочини; оповіщення населення про прикмети підозрюваного через пресу, радіо, телебачення, а за потреби – обмеження кола тих, хто оповіщається, виступами з усними повідомленнями перед колективами підприємств, жителями села, району в місті тощо; направлення до адміністрації підприємства письмового звернення із зазначенням прикмет підозрюваного; проведення подвірних обходів у районах передбачуваного місця його проживання; пред'явлення громадянам мальованих, фотомонтованих портретів, ознайомлення їх з описом прикмет підозрюваного; проведення повторної перевірки за криміналістичними обліками; направлення орієнтувань до відповідних правоохоронних органів [12, с. 731].

Найголовнішим питанням, що постає перед слідчим після зупинення досудового розслідування згвалтувань минулих років, є питання стосовно дій, які необхідно проводити задля встановлення місця перебування підозрюваного.

Зокрема, А. В. Дунаєва визначила такі дії: 1) облік і використання особливостей злочинних дій; 3) з'ясування місця

перебування підозрюваного за допомогою постраждалих; 4) використання свідчень інших підозрюваних, якщо злочин учинили декілька осіб; 5) використання даних, які надали родичі та знайомі підозрюваних; 6) вивчення зв'язків постраждалого; 7) вивчення криміногенного елементу [13, с. 132].

У контексті розслідування зґвалтувань минулих років ми пропонуємо такий перелік дій, спрямованих на встановлення підозрюваного, який учинив зазначене кримінальне правопорушення:

з'ясування, чи дійсно підозрювана особа переховується від органів слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності, тобто перевірка за місцем реєстрації та фактичного проживання:

здійснення перевірки за місцем роботи для отримання будь-якої інформації, що сприятиме розшуку підозрюваного;

виявлення та допит осіб, які можуть знати про місцезнаходження підозрюваної особи або мають інші відомості, що допоможуть знайти;

визначення можливості перетину кордону підозрюваною особою, зокрема з'ясування інформації про те, у яких країнах вона може перебувати, задля оголошення в міжнародний розшук.

Так, якщо передбачені слідчі (розшукові) дії не дали позитивних результатів щодо встановлення місця перебування підозрюваної особи у вчиненні зґвалтування минулих років, слід проводити негласні слідчі (розшукові) дії, порядок проведення яких регламентується главою 21 КПК України, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Отже, для встановлення місцезнаходження підозрюваної особи у вчиненні зґвалтування минулих років, потрібно здійснювати такі негласні слідчі (розшукові) дії:

аудіоконтроль підозрюваної особи, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи можуть бути пов'язані з її місцем перебування (ст. 260 КПК України);

обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них (ст. 267 КПК України);

спостереження за місцем, де може з'явитися підозрюваний (ст. 269 КПК України);

використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України).

Таким чином, лише після встановлення місцезнаходження підозрюваного у вчиненні зґвалтування минулих років, відповідно до ст. 282 КПК України, слідчий виносить постанову про відновлення досудового розслідування, про що зазначається в Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Подальше досудове розслідування здійснюється в загальному порядку, установленому кримінальним процесуальним законом, строки розслідування якого визначаються відповідно до ст. 219 КПК України.

Отже, після зупинення досудового розслідування зґвалтувань минулих років, згідно з кримінальним процесуальним законодавством, слідчому забороняється проводити будь-які слідчі (розшукові) дії, крім тих, що спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваної особи. Водночас задля економії часу та підвищення ефективності діяльності слідчому слід не самому займатися розшуком підозрюваної особи, а розподіляти навантаження на співробітників спеціальних підрозділів, які безпосередньо здійснюють розшук підозрюваних осіб, чітко розмежовуючи обов'язки, що дасть змогу уникнути дублювання функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>. – Назва з екрана.

2. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. Особлива частина / В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Г. Яновська та ін. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 200 с.

3. Быков В. М. Приостановление производства по уголовному делу / В. М. Быков, В. Д. Ломовский. – М. : Юрид. лит., 1978. – 112 с.

4. Кривонос І. С. Здійснення розшуку підозрюваного за новим кримінальним процесуальним кодексом України / І. С. Кривонос // Право і безпека. – 2012. – № 4 (46). – С. 169–173.

5. Лисенко О. В. Організація розшуку осіб, які переходять від органів досудового розслідування та суду / О. В. Лисенко // Науковий вісник Національного університету ДПС України. Серія : Економіка, право. – 2013. – № 4 (63). – С. 189–195.

6. Черкасова Е. К. Правовое регулирование приостановления и возобновления уголовно-процессуальной деятельности : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Е. К. Черкасова. – Омск, 2004. – 18 с.

7. Малютін І. А. Зупинення досудового розслідування : навч.-метод. посіб. / І. А. Малютін ; за заг. ред. З. Д. Смітєнко. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – 140 с.

8. Криминалистика : учеб. для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р. ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : НОРМА, 2000. – 990 с.

9. Закатов А. А. К вопросу о совершенствовании уголовно-процессуальной регламентации розыскной деятельности / А. А. Закатов, С. А. Закатов // Новый Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: проблемы законодательства, теории и практики : сб. науч. тр. – Волгоград : Волгоград. гос. ун-т, 2002. – С. 156–159.

10. Криминалистика : в 2 т. / под ред. Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова. – М. : Высш. шк. МВД СССР, 1970. – Т. 2. – 479 с.

11. Коврижных Б. Н. Деятельность органов прокуратуры по делам о нераскрытых убийствах : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Б. Н. Коврижных. – Харьков, 1969. – 22 с.

12. Руководство для следователей / под ред. Н. В. Жогина. – М. : Юрид. лит., 1971. – 752 с.

13. Дунаєва А. В. Основні змістові елементи діяльності слідчого щодо розшуку обвинуваченого / А. В. Дунаєва // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 1 (23). – С. 128–134.
